

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСТВА І ВИНОРОБСТВА УКРАЇНИ

*І.В. Белоус, молодший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут виноградарства
і виноробства ім. В.Є. Таїрова» НААН України*

Виноградарство та виноробство — це традиційні та достатньо ефективні галузі агропромислового виробництва України, які відіграють важливу роль у наповненні державного та місцевих бюджетів, а також у вирішенні важливих соціально-економічних проблем. За результатами дослідження визначено особливості та напрями підвищення їх економічного розвитку.

Ключові слова: виноградарство, виноробство, інтеграційні процеси в АПК.

Вступ. Виноградарство і виноробство на півдні України та в деяких районах Закарпаття завжди було однією з важливіших галузей АПК. Виноградарство займало незначну частку за площею сільськогосподарських угідь – від 0,9 до 4,4%, але забезпечувало одержання 15-20% прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції [1]. Виноградарство може бути розвинено в тих областях України, де досить обмежена кількість земельних ресурсів. Виноград – це культура, яку можна розміщувати на схилах і яка в таких умовах буде давати прибутки. Але ситуація, яка склалася на сьогодні в Україні, призвела до скорочення площі насаджень (майже у 2–3 рази нижча тієї, які можуть забезпечувати природна родючість ґрунту та потенційні можливості рослини) [1], збільшення їх зрідженості, зменшення врожайності, валових зборів і як наслідок – погіршилося забезпечення населення столовим виноградом та виноробної промисловості – сировиною. Теперішня ситуація на ринку продуктів виноградарства і виноробства відображає ті процеси, які відбуваються в АПК України. Скорочення вітчизняного виробництва плодів, винограду і вина призвело до того, що їхнє місце на ринку посіли іноземні товари. Виробни-

цтво винограду в цілому по Україні в середньому за останнє десятиріччя скоротилося на 46,3% [2].

Негативна тенденція, яка склалася у виноградарстві, обумовлена: економічною кризою в Україні; низькою ефективністю виноградарства у порівнянні з виробництвом пшениці; невизначеністю чинного законодавства з питань власності на землю; низьким рівнем доходу працюючих у виноградарстві; невизнанням при формуванні бюджетної політики неоднакових умов відтворення сільськогосподарського виробництва у порівнянні з іншими галузями та сферами діяльності, що викликано сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, тривалістю виробничих циклів та уповільненим оборотом капіталу; недостатнім рівнем державної фінансової підтримки виноградарства; недостатнім стимулюванням впровадження інноваційних технологій та інвестицій в аграрне виробництво; відсутністю паритетних економічних відношень між суб'єктами інтеграційної структури „виробник винограду – виробник вина”; недостатнім рівнем розвитку інфраструктури аграрного ринку; відсутністю інформаційного забезпечення з питань господарювання в ринкових умовах [2].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виноградарсько-виноробна галузь України проходить досить складний етап свого розвитку. Сучасне сільськогосподарське виробництво в Україні, як і в інших колишніх країнах Центральної та Східної Європи, організаційно представлене сільськогосподарськими підприємствами (в т. ч. фермерськими господарствами) та господарствами населення. Кожен сектор аграрної сфери набував ринкового статусу по-різному, але спільним є доволі повільні процеси роздержавлення та приватизації землі та іншого майна колективних і державних сільськогосподарських підприємств та їх реорганізації. Це обумовлено тим, що на законодавчому рівні не була навіть розроблена та ухвалена стратегія формування аграрного сектора ринкового типу. Соціально-економічні проблеми після проведення трансформаційних процесів на селі зумовили пе-

симістичні настрої у селян щодо свого майбутнього, що призвело до порушень виробничих технологій та падіння трудової дисципліни.

Уповільненість трансформаційних процесів на селі стала однією з причин значного падіння в країні виробництва сільськогосподарської продукції. Але необхідно зазначити, що занепад сільськогосподарського виробництва був зумовлений не стільки організаційними, скільки економічними чинниками. Це, перш за все, інфляційні процеси, коли держава не тільки не захистила село, а сприяла швидкому зростанню цінового диспаритету між селом та містом. До того ж значно знизилась державні капіталовкладення та розмір вкладень власних коштів господарств у сільгоспвиробництво.

Незадовільний фінансовий стан сільгоспідприємств став причиною падіння обсягів виробництва, що призвело до скорочення в них зайнятості, зростання безробіття на селі, різкого зниження рівня оплати селянської праці.

Позитивні зрушення почалися на початку 2000 року, коли була проведена майже суцільна реорганізація колективних і державних сільгоспідприємств у приватновласницькі структури, в результаті чого в Україні сформувалась нова організаційна структура підприємств: основну частину склали приватні сільгоспідприємства і сільськогосподарські кооперативи, акціонерні товариства та невелика кількість колективних і державних сільгоспідприємств.

Перехід від однієї економічної формації до іншої достатньо сильно вплинув на виноградарство країни і це негативно відобразилося на площі виноградних насаджень та їх продуктивності. Площа виноградників у сільськогосподарських підприємствах України у 2007 році скоротилася майже вдвічі порівняно з 1990 роком, і тільки завдяки державній підтримці за рахунок 1% збору на розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства збільшилась на 2,1% у порівнянні з 2000 роком і складає 93,3 тис. га [3]. Таким чином, з 2007 року тенденція до зниження площі виноградних насаджень перервалася.

Однак залишається низькою та нестабільною за роками врожайність. Це викликано насамперед систематичним порушенням технології закладання та вирощування винограду. З технології догляду за насадженнями практично випала система внесення добрив. До того ж, негативно впливає закладання виноградників рядовим та імпортним посадковим матеріалом, що не пристосований до умов України, а також несвоєчасна установка шпалери. Значна частина врожаю щорічно втрачається через ураження насаджень хворобами та шкідниками при несвоєчасному та неякісному проведенні захисних заходів.

Нинішній стан виноградарства не сприяє розвитку вітчизняного виноробства. Ситуація погіршується тим, що в умовах глобалізації ринку вина та вступу України до СОТ загострюється конкуренція. Це потребує перебудови галузі таким чином, щоб її продукція відповідала високим вимогам сучасного ринку. Тому в якості оптимального рішення проблем виноградарсько-виноробної галузі можна зазначити наступне: поступове зниження імпорту виноматеріалів з одночасним розвитком вітчизняної сировинної бази на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва винограду, які забезпечать його ефективність за рахунок зростання врожайності виноградних насаджень та підвищення якості продукції.

Але можна виділити і позитивну тенденцію в розвитку виноробства, коли виноробні підприємства самі садять виноградники. Це дасть можливість значно збільшити якість насаджень, догляд за ними та отримати високоякісний біологічно стиглий виноград для виробництва виноматеріалів, які б задовольнили сучасні вимоги. Якщо до власних виноградників долучити ще й наявність імпортного обладнання з переробки винограду, обробки та розливу (замість застарілого), то це надасть можливість виробляти конкурентоспроможну продукцію, яка не поступається імпортним винам.

З метою підвищення ефективності виноградарства та виноробства Міністерством аграрної політики України разом з Національною академією аграрних наук України визначено пріоритетні напрямки розвитку виноградарства з урахуванням зональних та регіональних особливостей. Крім того, ведеться робота над удосконаленням механізму надання державної підтримки виноградарства та забезпечення розвитку виноробства з урахуванням вимог СОТ [4].

Одним із шляхів виведення аграрного сектора з кризового стану може стати економічна інтеграція, яка призведе до зниження витрат на виробництво сільськогосподарської продукції завдяки кращому використанню наявних ресурсів, а це, в свою чергу, досягається за рахунок дії принципу порівняльних переваг і вільного переміщення факторів виробництва. Враховуючи те, що Україна має досить потужний ресурсний потенціал, який складає майже чверть світового запасу родючих чорноземів, помірні кліматичні умови, кваліфіковані трудові ресурси та вигідне геополітичне розташування держави, можна зауважити, що український АПК має необхідні фактори для входження у світове господарство як провідної ланки його продовольчого ланцюга.

В умовах ринку інтеграційні процеси в АПК набувають багатоплановий характер. Їх розвиток здійснюється від простих до складніших інтегрованих систем, тобто від виробничих структур за участю кількох близько розташованих підприємств сільськогосподарського та промислового виробництва до регіональних та транснаціональних формувань.

На думку А.А. Сахно [4], створення ефективної системи інтеграції, яка здатна впливати на постреформені процеси реструктуризації агропромислового комплексу, має здійснюватися з обґрунтуванням умов для її розвитку, напрямів і форм горизонтальної і вертикальної інтеграції в регіонах, економічним регулюванням, що забезпечує спільну заінтересовану діяльність усіх структур АПК в ринкових умовах. Раціональне використання різноманітних форм інтеграції виробництва

створює передумови для підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, зростання дохідності й конкурентоспроможності галузей АПК.

О.М. Гаркуша [5] виділяє найбільш прийнятні для виноградарсько-виноробного підкомплексу форми агропромислових структур: на рівні підприємства – акціонерні товариства, агрофірми, агроконсорціуми; на регіональному рівні – агропромислові асоціації, корпорації, концерни, холдингові компанії. Інтеграторами у першому випадку можуть бути найбільш міцні виноградарські господарства або заводи первинного виноробства, а в другому – великі заводи вторинного виноробства, банки. При цьому, з регіональних агроформувань найбільш перспективними він зазначає такі, до складу яких входять не тільки великі, а й фермерські та особисті господарства населення для забезпечення більш повного завантаження потужностей заводів.

Щоб підготувати країну до інтеграції зі світовим господарством, і перш за все – приєднання до СОТ, у виноградарській галузі необхідно створення державної політики, яка повинна розроблятися Міністерством аграрної політики України разом з науково-дослідними установами та підприємствами галузі. Останнім необхідно підвищувати свою конкурентоспроможність за рахунок підвищення якості продукції у ціновому відношенні.

У розробленій Міністерством аграрної політики України Програмі розвитку виноградарства та виноробства до 2025 року передбачено витрати, які не підлягають скороченню, а саме: структурна перебудова виноградарства, що пов'язана з високою зрідженістю насаджень (понад 20%), невідповідністю сортового складу насаджень попиту виноробства і споживчому попиту населення на винопродукцію, недоліками вікової структури виноградників.

Для вирішення проблемних питань вченими розробляються пропозиції щодо впровадження заходів, спрямованих на недопущення збільшення імпорту винограду та винопродукції

в рамках чинного законодавства СОТ, зокрема застосування тарифної квоти. Фахівцями готуються пропозиції для внесення їх Міністерством аграрної політики України у відповідні органи виконавчої влади щодо виключення винопродукції з режиму вільної торгівлі. Приймається участь у перемовинах з представниками країн ЄС з питань інтелектуальної власності та географічних позначок.

Так, Міністерством аграрної політики України було розроблено і затверджено спільним з НААН України наказом від 21.07.2008 № 444/74 галузеву Програму розвитку виноградарства та виноробства до 2025 року. В результаті виконання Програми передбачається: „ ... Доведення обсягу споживання населенням в 2025 році столового винограду вітчизняного виробництва до 5,2 кг. Збалансування попиту та пропозиції на столовий виноград та винопродукцію за її видами на внутрішньому ринку. Збільшення експорту винопродукції. Досягнення конкурентоспроможності виноградної та виноробної продукції. Реалізація стратегічного напрямку розвитку виноробства тихих вин: досягнення у 2025 році частки виробництва столових вин до 65%; з червоних сортів винограду до – 30%, з сортів-аборигенів – до 10%, збільшення частки вин з контрольованим найменуванням за походженням, витриманих та колекційних вин – до 25% столових та 30% кріплених від загального виробництва. Реалізація стратегічного напрямку розвитку виробництва шампанського та доведення його у відповідність з європейськими стандартами за сортовим складом. Реалізація стратегічного напрямку розвитку виробництва коньяку – збільшити частку марочної продукції до 25%. Збільшення обсягів виробництва валової продукції виноградарства у 2025 році у порівнянні з 2007 роком у 6,3 рази; виробництва валової продукції виноробства - відповідно на 11,2%; експорту продукції виноградарства та виноробства; надходження податків та зборів до зведеного бюджету України по виноробству вдвічі” [2].

Висновки. Якщо розмірковувати суто теоретично, ринкова спрямованість та сільськогосподарська реформа повинні були призвести до підвищення ефективності та продуктивності в сільському господарстві та у виноградарстві у тому числі, і в результаті – до розширення виробництва. Але, за даними, обсяги виробництва продукції тільки скорочуються. Знайти відповідь на питання, чому так сталося, можна при проведенні аналізу ефективності підприємств. Такий аналіз надасть можливість оцінити виробничий потенціал підприємств і визначити, наскільки можна збільшити обсяги виробництва, не залучаючи додаткові ресурси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власов В. В. Невідкладні завдання виноградарів у зв'язку зі вступом України до СОТ / Власов В.В., Шерер В.О. // Вісник аграрної науки. — 2008. — С. 41—42.
2. Стратегия и перспективы развития виноградарства Украины / [Авидзба А.М., Іванченко В.И., Матчина И.Г., и др.] // Тезиси докладов и сообщений: междунар. науч.-прак. конф. — 2008.
3. Агафонов М.Ф. Виноградарство и виноделие Украины / М.Ф. Агафонов // Тезиси докладов и сообщений: междунар.науч. — прак. конф. — 2008.
4. Гладій К.В. Особливості поглиблення агропромислової інтеграції / К.В. Гладій // Економіка АПК. — 2005. — №12. — С. 55—58.
5. Гаркуша О. М. Стратегія відновлення і високоефективного функціонування виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. / Гаркуша О. М. — Миколаїв: МДАУ, 2002. — 35 с.